

Investigating the impact of livability of low-income residential spaces on the empowerment of their residents

(Case study: four informal areas in the city of Tabriz)

Zahra Shahihagh - Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz Islamic Arts University, Tabriz, Iran.

Minou gharehbaglou¹ - Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz Islamic Arts University, Tabriz, Iran.

Hamed Beyti - Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz Islamic Arts University, Tabriz, Iran.

Received: 25 May 2023 Accepted: 09 August 2023

Highlights

- Any factor that makes residential spaces liveable, also increases the capabilities of its residents.
- The most important and influential dimension in the direction of empowering the residents is the components of the perceptual-meaning dimension of livability (sense of belonging, security, religious beliefs and way of life).
- In terms of economic empowerment, the material criteria of livability have the greatest impact; Also, the functional-activity criteria of livability, two dimensions of economic and social empowerment, and the perceptual-meaning criteria of livability mostly affect the psychological capability of the residents.
- The northern area among other marginal areas of Tabriz city, due to the lowest level of livability, has the lowest level of realization of empowerment components, which should be given special attention.

Extended abstract

Introduction:

Informal settlements, as a prominent manifestation of urban poverty, are typically formed within or adjacent to cities. These settlements often lack building permits and official urban development plans. The primary reason for their formation is the inability of people to secure housing in the formal market, compelling them to seek shelter through informal means. This leads to numerous problems. Consequently, various approaches have been proposed globally, particularly in third-world countries, to address the issue of informal settlements.

In contemporary discourse, empowerment is considered the most effective strategy. It aims to enhance the capabilities and improve the living standards of residents while upholding the principles of human dignity and social justice. However, neglecting the environmental qualities and the needs of the residents can cause this strategy to fail. Life unfolds within the context of the environment, and livability addresses the connection between housing and human life, along with its needs, by focusing on the quality of the environment in residential spaces.

Theoretical Framework

This research encompasses two key concepts and variables: viability and empowerment. Researchers have identified various dimensions of the concept of empowerment. Some scholars emphasize the psychological aspects of empowerment, considering elements such as the feeling of competence, the sense of being effective, and the perception of freedom of action as core components of empowerment. In contrast, the social dimension of empowerment has been prominently featured in the theories of many empowerment thinkers, including Sara Longwe (1991), Stromquist (1999), Naila Kabeer (2012), and Hoyt Oliver (2020). These theorists highlight awareness, interaction, and social participation as crucial

¹ Corresponding author: M.gharehbaglou@tabeiziau.ac.ir

elements of empowerment. Their theories stress the importance of awareness and the power of connections, interactions, and social partnerships in empowering individuals.

Additionally, the presence of elements such as welfare and access (Longwe), income (Sen, 1999), resources and possessions (Kabere), and economic ability (Stromquist, 1999) among the components related to empowerment underscores the significance of the economic dimension of empowerment. Therefore, the concept of empowerment encompasses three primary dimensions: economic, social, and psychological.

However, the most critical aspect of empowerment is gaining the power to control and master the forces that affect human life. By acquiring certain abilities, individuals can influence the determining factors of their lives. Life is one of the most fundamental aspects of human existence, and attention to it and the quality factors of residential space can enhance the quality of the environment and the satisfaction of residents.

Based on previous studies and in line with the research's purpose and its relationship with the dimensions of empowerment, the components of livability are categorized into three dimensions: material (economic, physical, environmental), functional-activity, and perceptual-meaning (cultural and psychological). The relationship between each of the three dimensions of empowerment and the dimensions of viability was examined.

Methodology

The research method is practical based on its objective. In terms of data collection and analysis, it employs a correlational approach and is founded on the structural equation model. The primary tool for data collection is a questionnaire. The statistical population of the study comprises residents from the following neighborhoods: Seilab in the northern zone, Abuzar in the northwestern zone, Zamzam in the southern zone, and Akhmakiyeh in the southwestern zone.

To determine the sample size, a simple random sampling method was utilized. Initially, a pre-test was conducted as a pilot among 35 residents of the aforementioned neighborhoods, and the Cronbach's alpha value was calculated to be 0.744. For estimating the sample size, the formula proposed by Tabachnick and Fidell ($M8 + 50 \geq N$) was applied, resulting in an estimated sample size of 150 individuals.

Results and Discussion

The research findings are divided into four parts:

1. Structural Model Analysis:

- The structural model reveals a positive and significant relationship between the variables of empowerment and viability.

2. Effective Dimensions in Livability:

- The most influential dimension in livability is the perceptual-semantic dimension. Within this dimension, the components of sense of belonging to the place and security are the most effective criteria for the livability of residential spaces. Following these are the components of the functional-activity and material dimensions.

- The most impactful dimension for empowering residents is the psychological (cognitive) dimension, where the components of meaningfulness and trust are the most significant criteria for empowerment.

3. Interrelation of Viability and Empowerment Dimensions:

- Each dimension and criterion of viability affects not just one, but all dimensions of empowerment. However, by comparing their factors, it becomes evident that each dimension and criterion of livability in residential spaces has a more pronounced effect on one or two dimensions of empowerment.

4. Comparative Analysis of Informal Zones in Tabriz City:

- The degree of fulfillment of the functional-activity dimension components of livability is consistent across all four informal zones of Tabriz city, with a range of 3.33-3.66. This indicates that in all areas, the access to public transportation, employment services, educational, health, sports, and leisure facilities, as well as the level of participation and sociability of the residents, are similar and face the same challenges.

- The differences in the vitality of the zones are attributed to variations in the components of the material and perceptual-semantic dimensions.

- The northern zone exhibits the lowest level of empowerment, while the southern zone shows the highest level

compared to other zones.

By refining the analysis and focusing on the specific dimensions and criteria, the study provides a comprehensive understanding of how various factors contribute to the livability and empowerment of residents in informal zones. This nuanced approach highlights the importance of addressing both perceptual-semantic and material dimensions to enhance the overall quality of life in these areas.

Conclusion

The research results indicate that any factor enhancing the viability of residential spaces concurrently boosts the empowerment of their residents. The most influential aspect in empowering residents is the perceptual-semantic components of livability. This is because everyone's living environment contains elements that affect their activities, and a person's behavior is influenced not only by their inner needs and motivations but also by their living environment. Ignoring the livability capacities, especially the perceptual-semantic components, in planning and intervention measures will pose serious challenges in improving the quality of life and empowering residents.

Thus, in all marginalized areas, strategies should be adopted to realize and strengthen the sense of belonging, security, and attention to the residents' religious beliefs and way of life for their psychological empowerment, which has the most significant impact on their overall empowerment. Among the marginalized areas of Tabriz city, the northern regions exhibit the lowest level of realization of empowerment components due to the lowest level of viability, necessitating special attention.

Regarding economic empowerment, the material criteria of livability have the greatest impact. Additionally, the functional-activity measures of livability significantly influence two dimensions of empowerment: economic and social empowerment, respectively. The perceptual-semantic criteria predominantly affect the psychological empowerment of the residents.

Key words:

Housing, Informal settlements, empowerment, livability, Tabriz.

Acknowledgment

This research is supported by Iranian Urban Regeneration Company with contract number 16997 dated 2022 - 7 - 27.

Citation: Shahihagh, Z., Gharehbeglou, M., Beyti, H. (2024). Investigating the impact of livability of low-income residential spaces on the empowerment of their residents (Case Study: four informal areas in the city of Tabriz), *Motaleate Shahri*, 13(50), 3–18. <https://doi.org/10.22034/urbs.2023.62804>.

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to Motaleate Shahri. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

بررسی تاثیر حیات‌پذیری فضاهای سکونتی قشر کم‌درآمد بر توانمندسازی ساکنان آن

نمونه مورد مطالعه: چهار پهنه غیررسمی شهر تبریز

زهرا شاهی حق - دانشجوی دکتری معماری اسلامی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، ایران.
مینو قره بگلو - استاد معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.
حامد بی‌تی - دانشیار معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

تاریخ دریافت: ۰۴ خرداد ۱۴۰۲ تاریخ پذیرش: ۱۸ مرداد ۱۴۰۲

چکیده

مسکن یکی از مهم‌ترین نیازهای انسان به شمار می‌رود و سکونتگاه‌های حاشیه‌ای، راه‌حل اقشار کم‌درآمد جامعه به مسئله مسکن بوده و به تدریج منجر به معضلات گوناگونی شده و این سکونتگاه‌ها را با چالش‌های جدی روبه‌رو کرده است. البته رهیافت‌های مختلفی برای حل این معضل ارائه شده که توانمندسازی یکی از به‌روزترین و کارآمدترین آنهاست؛ مهم‌ترین محور آن هم کسب قدرت کنترل و تسلط بر نیروهای تأثیرگذار بر حیات انسانی است. بنابراین هدف پژوهش بررسی رابطه حیات‌پذیری فضاهای سکونتی قشر کم‌درآمد با توانمندسازی ساکنان آن بوده و در پی پاسخ به این پرسش است که کدام عوامل بیشترین تأثیر را بر حیات‌پذیری فضاهای سکونتی و توانمندسازی ساکنان آن دارد؟ و هر یک از این عوامل چگونه بر شکل‌گیری رابطه بین این دو در صورت وجود، اثر می‌گذارند؟ براساس ادبیات موجود الگویی از مؤثرترین ابعاد و معیارها برای حیات‌پذیری فضاهای سکونتی و توانمندی ساکنان آن استخراج گردید. به‌منظور ارزیابی الگوی نظری، چهار محله مسکونی در چهار پهنه حاشیه‌نشین شهر تبریز (محلات سیلاب، ابوذر، زمزم و آخماقیه) انتخاب و با روش پرسشنامه در بستر مطالعات میدانی اقدام به بررسی شد. شیوه پژوهش پایه‌ای این پژوهش، همبستگی است که با تبیین الگوی معادله‌های ساختاری، حیات‌پذیری به‌عنوان متغیر مستقل و توانمندسازی به‌عنوان متغیر وابسته مورد ارزیابی قرار گرفت. سپس با اعمال هر سنجه و جایگاه هر یک از متغیرهای الگوی نظری تعیین شد. یافته‌های پژوهش بر اهمیت ابعاد حیات‌پذیری فضاهای سکونتی در توانمندسازی ساکنان آن دلالت دارد و نشان می‌دهد، توانمندسازی ساکنان در راستای تحقق معیارهای حیات‌پذیری فضاهای سکونتی قرار دارند. همچنین مؤثرترین بعد در حیات‌پذیری فضاهای سکونتی بعد ادراکی-معنایی و مؤثرترین بعد در توانمندسازی ساکنان، بعد روانی (شناختی) است؛ که معیارهای ادراکی-معنایی حیات‌پذیری بیشترین تأثیر را بر توانمندی روانی ساکنان دارد. در پهنه‌های حاشیه‌نشین شهر تبریز، پهنه شمالی نسبت به سایر پهنه‌ها از حیات‌پذیری و توانمندسازی پایینی برخوردار بوده و نیازمند توجه ویژه است.

واژگان کلیدی: مسکن، سکونتگاه‌های غیررسمی، توانمندسازی، حیات‌پذیری، تبریز.

نکات برجسته

- هر عاملی که سبب حیات‌پذیری فضاهای سکونتی شود، توانمندی ساکنان آن را نیز افزایش می‌دهد.
- مهم‌ترین و تأثیرگذارترین بعد به منظور توانمندسازی ساکنان، مؤلفه‌های بعد ادراکی-معنایی حیات‌پذیری (حس تعلق، امنیت، اعتقادات مذهبی و روش زندگی) است.
- به منظور توانمندسازی اقتصادی، معیارهای مادی حیات‌پذیری بیشترین تأثیر را دارند؛ همچنین معیارهای عملکردی-فعالیتی حیات‌پذیری دو بعد از توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی و معیارهای ادراکی-معنایی حیات‌پذیری بیشتر توانمندی روانی ساکنان را تحت تأثیر قرار می‌دهند.
- پهنه شمالی در میان سایر پهنه‌های حاشیه‌نشین شهر تبریز، به‌علت پایین‌ترین میزان حیات‌پذیری، دارای کمترین میزان تحقق مؤلفه‌های توانمندسازی است که باید به آن توجه ویژه شود.

۱. مقدمه

تعالی هر جامعه در گرو رفع نیازهای اولیه افراد آن است و مسکن به عنوان یک سرپناه از اساسی ترین نیازهای انسان به شمار می رود. در تمامی جوامع، تنوع درآمد در بین افراد اجتناب ناپذیر بوده و طبیعتاً افراد با درآمد مناسب قادر به تأمین نیازهای مختلف خود هستند، اما اقشار کم درآمد قادر به رفع نیازهای اساسی خود از جمله تأمین مسکن، نخواهند بود (Nikzad, 2017). در حال حاضر حدود یک میلیارد نفر از مردم جهان در سکونتگاه های غیررسمی زندگی می کنند که دارای ضریب تراکم نسبتاً بالا، پیاده محور و فاقد زیرساخت های لازم هستند. اسکان های غیررسمی به مثابه یکی از چهره های بارز فقر شهری، درون یا مجاور شهرها به شکلی خودرو، فاقد مجوزهای ساختمانی و برنامه رسمی شهرسازی شکل می گیرند. مهم ترین دلیل شکل گیری سکونتگاه های غیررسمی ناتوانی افراد در دستیابی به مسکن در بازار رسمی است که موجب می شود، مردم سرپناه خود را در چارچوب های غیررسمی تدارک ببینند (Rezaei & Zargham, 2021). از این رو برنامه ریزی برای حمایت از این گروه، پیش نیاز برقراری عدالت اجتماعی و لازمه شکل گیری یک جامعه مترقی و متوازن است (Nikzad, 2017). به همین دلیل در سطح جهانی، به ویژه در کشورهای جهان سوم، رهیافت های مختلفی برای حل مسئله سکونتگاه های غیررسمی ارائه شده است. از پذیرش این سکونتگاه ها تا طرد آنها در ساختارهای شهری دو طیف برخورد با سکونتگاه های غیررسمی بوده است. اما امروزه توانمندسازی، بهترین راهبردی است که می تواند با حفظ اصل کرامت انسانی و عدالت اجتماعی، به رشد توانمندی ها و ارتقای سطح زندگی ساکنان منجر گردد (sahmpoor & maroofnezhad, 1400). این راهبرد دیگر مهندسی ساختمان و تزریق منابع مالی صرف را راهگشا نمی داند، بلکه برای مقابله با مسائل این گونه سکونتگاه ها، می بایست رویکرد توانمندسازی را درپیش گرفت (Saeedi Rezvani, 2012). توانمندسازی فرایند قدرت بخشیدن به افراد است تا حس اعتماد به نفس خویش را تقویت نمایند و بر احساس ناتوانی خود چیره شوند که منجر به بسیج انگیزه های درونی افراد خواهد شد (Whetten & Cameron, 2000). این رویکرد به دنبال تقویت ظرفیت های اجتماعی، اقتصادی، مدیریتی و کالبدی این سکونتگاه ها به صورت جامع است. در ایران نیز از سال ۱۳۸۰ رویکرد توانمندسازی مورد توجه قرار گرفت (Khalajji et al., 2021)؛ اما مسئله ای که حائز اهمیت است، آنست که طرح های بالادستی و توانمندسازی محلات حاشیه نشین شهری، به توفیق مناسبی دست نیافته اند (Motaghd & Sajadzadeh, 2022). یکی از علل آن این است که ریشه های اسکان غیررسمی در سطوح خرد، میانی و کلان قابل رصد است، پس باید راهبردهای مدیریت مسئله هم در سطوح مختلف دیده شود. رویکرد توانمندسازی در سطوح کلان و میانی با نقدهایی همراه است. اما این رویکرد در صورت اجرای کامل، در سطح خرد مقصد قابل اجراست. مقصود از این بخش، راهبردها و راهکارهایی است که به طور مشخص در ارتباط با خود سکونتگاه های غیررسمی و ساکنان آنها تعریف و عملیاتی می شود و خود ساکنان در آن نقش دارند. رویکرد توانمندسازی ساکنان این سکونتگاه ها، متأخرترین و منطقی ترین رویکرد اتخاذ شده در این سطح است (Eskandarian & Firouzabadi, 2020).

از علل دیگر عدم توفیق مناسب توجه نداشتن به کیفیات محیطی و نیازهای ساکنان است (Motaghd & Sajadzadeh, 2022). با توجه به این که حیات در بستر محیط رخ می دهد، حیات پذیری به دنبال مسئله پیوند مسکن با حیات انسان و نیازهای او از طریق توجه به کیفیت محیطی در فضاهای سکونتی به کار گرفته می شود (Hashempour & sami, 2019). بنابراین فرضیه پژوهش بر وجود رابطه معنادار بین حیات پذیری سکونتگاه های حاشیه ای تبریز و توانمندسازی ساکنان آن استوار است؛ و در پی پاسخ به این پرسش هاست که کدام عوامل بیشترین تأثیر را بر حیات پذیری فضاهای سکونتی و توانمندسازی ساکنان آن دارد؟ و هر یک از این عوامل چگونه بر شکل گیری رابطه بین این دو در صورت وجود اثر می گذارند؟

براین اساس ابتدا با مرور ادبیات موجود، ابعاد و مؤلفه های مختلف حیات پذیری و توانمندسازی تبیین می گردد. سپس در بخش روش پژوهش، ابزار و نحوه آزمون الگوی نظری در چند محله از سکونتگاه های غیررسمی شهر تبریز و روش تحلیل داده ها تشریح می گردد. با تحلیل داده ها به کمک روش الگوسازی معادلات ساختاری، یافته ها استخراج و براساس آن نتیجه پژوهش حاصل می شود.

۲. مبانی نظری

در کشور ایران، همراه با سایر کشورهای در حال توسعه جهان شاهد گسترش شهرنشینی و متعاقب آن ظهور سکونتگاه های غیررسمی بوده ایم. مهم ترین اثر و بدترین پیامد ناگوار آن مهاجرت عظیم به شهرها، شکل گیری و پیدایش بحران حاشیه نشینی است که این مناطق با مشکلات بنیادین از قبیل فقر، بیسوادی، سطح پایین آگاهی، بیکاری، سکونت و اشتغال غیررسمی دست به گریبانند (Nakamura, 2016). در حال حاضر با توجه به آمار موجود در حدود هشت میلیون نفر در ایران در این سکونتگاه ها زندگی می کنند که از دهه ۷۰ به بعد با گسترش ابعاد آن نه تنها سکونتگاه های غیررسمی، بلکه مناطق دیگر را نیز تحت تأثیر قرار خواهند داد (javadi et al., 2023). چرا که رشد سریع جمعیت بر سکونتگاه های غیررسمی تأثیر می گذارد، به ویژه زمانی که فقدان مسکن و زیرساخت مناسب برای ساکنان وجود داشته باشد (Baye et al., 2020). مشکل سکونتگاه های غیررسمی را می توان با توانمندکردن افراد محلی کاهش داد؛ که به معنای تقسیم مسئولیت و قدرت به رده های مختلف اجتماعی است (shaterian & Kavyani Salma, 2017, p. 63).

این پژوهش از دو مفهوم و متغیر حیات پذیری و توانمندسازی تشکیل شده است که هر یک به طور مجزا، موضوع پژوهش های متعدد بوده اند. رویکرد توانمندسازی یا اقتدار بخشی به ساکنان متأخرترین و منطقی ترین رویکرد اتخاذ شده در ارتباط با خود سکونتگاه های غیررسمی و ساکنان آنها که می تواند با حفظ اصل کرامت انسانی و عدالت اجتماعی، به رشد توانمندی ها و ارتقای سطح زندگی ساکنان منجر گردد (Eskandarian & Firouzabadi, 2020; sahmpoor & maroofnezhad, 1400).

داداشپور و همکاران دریافته اند که بین سطح توانمندی ساکنان و میزان تمایل آنها برای مشارکت در بهسازی و بالابردن کیفیت کالبدی- محیطی رابطه معناداری وجود دارد (Dadashpour et al., 2012).

۲.۱. توانمندسازی

توانمندسازی^۱ راهبردی است که در پی ظرفیت‌سازی در اجتماعات برای توانمند نمودن آنها، برای حل مشکلات با اندیشه و منابع خود آنهاست (Hashempour et al., 2022, p. 67). توانمندسازی، زمینه‌سازی برای ارتقای شرایط اجتماع محلی از راه گسترش و به‌کارگیری ظرفیت‌های انسانی موجود است؛ بنابراین راهبرد توانمندسازی به منظور تقلیل نابرابری‌های کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی، تأکید زیادی بر منشأ اولیه شکل‌گیری این سکونتگاه‌ها به وسیله ساکنان آنها و یا به عبارتی ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های موجود در ساکنان این سکونتگاه‌ها که منجر به شکل‌گیری سکونتگاه‌های یاد شده می‌شود (alVán & Juanita, 2020: 35). از این رو توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی از طریق بررسی منشأ اولیه ساکنان آنها سبب شناسایی قابلیت‌ها و نقاط قوت ساکنان این سکونتگاه‌ها در راستای توانمندی آن گردیده و موجب ایجاد قابلیت در ساکنان این نوع سکونتگاه‌ها برای مشارکت فعال و آگاهانه در تأمین رفاه فردی و اجتماعی و در نهایت بهره‌گیری از سرمایه اجتماعی در راستای توانمندسازی سکونتگاه‌های گفته شده می‌شود (javadi et al., 2023).

نظریه تواناسازی سارا لانگه^۲ بیان می‌کند که پاسخگویی به نیازهای اساسی از نخستین حقوق افراد است و باید هر فرد بتواند از همه استعداد و توانایی خود بهره‌برد. پنج مرحله این چارچوب عبارتند از: الف) رفاه؛ توجه به رفاه مادی و محدودیت‌ها و کمبودهای اولیه، ب) دسترسی؛ طرح مسئله نابرابری در دسترسی به منابع، ج) آگاهی؛ حساس شدن به مسائل و دلایل بروز آنها، د) مشارکت؛ فراهم شدن زمینه حضور فعال و آمادگی برای مشارکت داوطلبانه و مشارکت در تصمیم‌گیری (ه) کنترل؛ یافتن قدرت تصمیم‌گیری و ارائه عالی‌ترین راه‌حل و تسلط بر اجرای آن (Keshavarz Shekari & Azarkeshb, 2017; Tajeddin & Ramadi, 2014; Valla, 2014).

از نظر نلی استرام کویست^۳ نیز توانمندسازی مفهومی اجتماعی-سیاسی بوده که از اجزای اقتصادی، سیاسی، شناختی و روانی تشکیل شده است (Stromquist, 1999). دیوید فیترومن^۴ توانمندسازی را فرآیندی متشکل از پنج سطح مطرح می‌کند که این سطوح عبارتند از: الف) آموزش؛ توانمندی‌های افراد از طریق آموزش شکوفا می‌شوند و توانایی و خوداتکایی افراد ارتقا می‌یابد، ب) تسهیل‌گری؛ تلاش برای انتقال ابزار تصمیم‌گیری، ابتکار عمل و خلاقیت به گروه‌های در حاشیه که فعالیت اعضای گروه به شکلی قابل توجه ادامه یابد، ج) حمایت؛ شامل ایجاد یکپارچگی اجتماعی، صمیمیت، تعلق، ایجاد فرصت و امکانات و فراهم کردن شرایطی برای کمک مادی، اطلاعاتی، عاطفی است، د) آشکارسازی؛ شامل اقدامات و برنامه‌هایی می‌شود که باعث ایجاد انگیزه و آگاه‌سازی در میان افراد برای همکاری با عوامل دیگر می‌شود (ه) آزادسازی؛ رهاشدن از نقش‌های جالفانده که باعث دست‌یافتن به فرصت‌های نو، مشاهده منابع موجود در چشم‌اندازی روشن و بازتعریف نقش‌ها و هویت‌های جدید برای افراد توسط

همچنین یک ارتباط دوسویه بین توانمندسازی و سرمایه اجتماعی وجود دارد و هر عاملی که سبب سرمایه اجتماعی شود، توانمندی را نیز افزایش می‌دهد (Masoud & Haghverdian, 2012; Sargolzaee, 2017; Javan & Hadyani, 2017). به‌علاوه حیدری و همکاران محرکه اجتماعی را شرط انکارناپذیر هم‌پیوندی مردم-فضا و توانمندسازی محله‌های غیررسمی زنجان می‌دانند (heydari, 2020). هاشم‌پور و همکاران دریافتند سکونتگاه‌های غیررسمی، حامل ظرفیت‌های اجتماعی-مشارکتی معینی هستند و توانمندسازی ساکنان از طریق دارایی‌های محلی به توسعه اثربخش در کالبد این بافت‌ها نیز منتهی شده است. سرمایه اجتماعی با طیف گسترده‌ای از دارایی‌های نهفته در آن، مؤلفه‌ای تأثیرگذار بوده که در ابعاد عینی ناظر بر بالابردن سطح کیفیت زندگی عمومی شده است. تحقق این مهم مستلزم کاهش نابرابری‌ها از طریق سرمایه‌گذاری در قابلیت‌ها و دارایی‌های بالقوه اقشار فقیر و جلب اعتماد آنها، خلق سازوکاری نهادی برای فراگیری و مشارکت و سازمان‌های قوی آنهاست (Hashempour et al., 2022).

جوادی و همکاران، توانمندسازی بومی سکونتگاه‌های غیررسمی را شامل شش چرخه می‌دانند که بنیادی‌ترین چرخه "حکروایی" بوده و سایر چرخه‌ها به ترتیب اولویت مشارکت و اعتماد، فرهنگ و اجتماع، هویت، ادراک محیط و سرزندگی هستند. در این شش معیار بنیادی‌ترین آن "حکروایی" بوده، اما سایر معیارها به ترتیب مشارکت و اعتماد، فرهنگ و اجتماع (مسئولیت‌پذیری و تعاملات اجتماعی درون‌زا)، هویت، ادراک محیط (امنیت، آسایش، تعلق و خوانایی) و سرزندگی (بسترسازی برای ارتقای شرایط محیطی و ایجاد فضای باز برای تقویت سرمایه اجتماعی) بسیار تأثیرگذارند (javadi et al., 2023). سرزندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی که در آن دولت‌ها نسبتاً غایب و منابع کمیاب هستند، اهمیت کلیدی دارد (Fransen et al., 2023).

در ارتباط با مفهوم حیات‌پذیری، در پژوهشی با رویکرد اسلامی به شناسایی ابعاد و ویژگی‌های حیات و سرزندگی در محله اسلامی پرداخته‌اند (Muzaffar et al., 2017). هاشم‌پور و سامی، توجه به کیفیت محیطی به منظور نیازهای حیات انسان را در حیات‌پذیری مجتمع‌های مسکونی مؤثر می‌دانند که دربرگیرنده مؤلفه‌های مادی و ادراکی است (Hashempour & sami, 2019). مظفر و همکاران در ارتباط با ابعاد حیات پایدار، از میان چهار بعد حیات پایدار، بعد اجتماعی را دارای بیشترین اهمیت در سرزندگی و حیات محله می‌دانند. بعد از آن بعد معنایی، در مرحله سوم بعد زیست محیطی و سپس بعد اقتصادی در حیات‌پذیری محله نقش دارند (Mozafar et al., 2019). براساس پیشینه پژوهش در رابطه با توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی از طریق مشارکت و بهسازی، حمایت و همیاری اجتماعی، سرمایه اجتماعی و سیاست‌دارایی بر مبنای توسعه اجتماعات محلی، مطالعاتی در محلات مختلف انجام گرفته و در مورد حیات، مطالعات صورت گرفته بیشتر به بخش‌های نظری و تقسیم آن به بخش‌های گوناگون بوده است. اما در خصوص توانمندسازی از طریق حیات‌پذیری این محلات، تاکنون مطالعه‌ای صورت نگرفته است که همه ابعاد توانمندسازی را شامل شود. پژوهش حاضر نخستین قدم در جهت بررسی ارتباط دو مفهوم توانمندسازی و حیات‌پذیری در پهنه‌های غیررسمی شهر تبریز است.

- 1 empowerment
- 2 Longwe Sara H
- 3 Nelly Stromquist
- 4 Fetterman, David

خودشان می‌گردد (Fataee et al., 2014).

از نظر آمارتیا سن^۱، از سویی درآمد، ابزاری مهم در دستیابی به توانمندی است و از سوی دیگر، افزایش توانمندی در زمینه‌های غیردرآمدی، باعث افزایش درآمد می‌شود؛ که علاوه بر افزایش درآمدی، دیگر فاکتورهای کمی و کیفی در زمینه توانمندی ارتقا می‌یابد. در حالی که در مورد نخست نقش ابزاری درآمد مشروط است. پس نمی‌توان افزایش درآمد را همسان با ارتقای سطح توانمندی افراد تلقی کرد. توانمندی هر فرد عبارتست از: «توانایی و فرصت انتخاب بین ترکیب‌های گوناگون از عملکردها» (Sen, 1999). توانمندی در این تعریف، دسترسی داشتن به سطوح بالایی از امکانات و برخورداری‌ها نیست؛ در بهره‌مندی از حق آزادی، انتخاب بین عملکردهای زندگی است که در نهایت شیوه مناسب زندگی از نگرش فرد را نشان می‌دهد.

نایلا کبیر در تعریف توانمندی از سه‌گانه «عاملیت»، «منابع» و «دستاوردها» استفاده می‌کند. «منابع» به وجودآورنده شرایطی اند که انتخاب تحت‌تأثیر آنها رخ می‌دهد. «عاملیت» نمایانگر اصلی و کانون فرآیند‌گزینش است و بالاخره «دستاوردها» معرف نتایج برآمده از انتخاب‌های مختلف هستند که ابعاد سه‌گانه توانمندی در نظریه کبیر با یکدیگر روابطی متقابل دارند و تغییر در هر یک از آنها می‌تواند هدایتگر تغییرات در ابعاد دیگر باشد (Kermani et al., 2012).

توماس و ولتهوس توانمندی را مفهومی چندبعدی دانسته و آن را به عنوان فرآیند انگیزش درونی تعریف کرده‌اند که شامل چهار احساس درونی است: ۱- معنادار بودن؛ یعنی این که فرد وظیفه‌ای را که انجام می‌دهد با معنا و ارزشمند تلقی کند، ۲- شایستگی؛ اعتقاد فرد به توانایی و ظرفیت خود برای انجام کارهاست، ۳- مؤثر بودن؛ عبارتست از حدی که در آن فرد توانایی نفوذ در پیامدهای کار خود را داراست، ۴- حق انتخاب؛ در حالی که شایستگی یک مهارت فردی خود تعیینی یا حق انتخاب یک احساس فردی در مورد حق انتخاب برای تنظیم فعالیت‌هاست (Khalaji et al., 2021) و (Bednar et al., 2006) ۵-

اعتماد (Whetten & Cameron, 2011).

هویت الیور با تأکید بر توانمندسازی جامعه بیان می‌کند که جوامع می‌توانند سازماندهی بیشتری نسبت به افراد به تنهایی داشته باشند و حتی پروژه‌های توانمندسازی فردی باید جامعه، ارزش‌ها و فرهنگ‌ها را در نظر بگیرند (Hoyt-oliver, 2020).

همان‌طور که مشاهده می‌شود پژوهشگران یادشده به ابعاد مختلفی از مفهوم توانمندسازی اشاره نموده‌اند که قراردادن این ابعاد در کنار یکدیگر می‌تواند به شناسایی بهتر این مفهوم از زوایای مختلف کمک کند. برخی از اندیشمندان این حوزه به جنبه‌های روان‌شناختی توانمندسازی تأکید دارند و مواردی از جمله احساس شایستگی، احساس مؤثر بودن و احساس آزادی عمل را جزو مؤلفه‌های اصلی مفهوم توانمندسازی به شمار می‌آورند. این درحالیست که بعد اجتماعی توانمندسازی در نظریات بسیاری از اندیشمندان توانمندسازی مانند سارا لانگه، نایلا کبیر و استرام کویست، هویت الیور به شدت مورد توجه قرار گرفته و عناصری مانند آگاهی بخشی، تعامل و مشارکت اجتماعی جزو مؤلفه‌های مهم توانمندسازی قلمداد شده‌اند. به عبارت بهتر، در این نظریه‌ها بر آگاه‌سازی و نیز قدرت پیوندها، تعاملات و مشارکت‌های اجتماعی در توانمند ساختن افراد تأکید شده است. از سوی دیگر وجود عناصری مانند رفاه و دسترسی (لانگه)، منابع و داشته‌ها کبیر (۱۳۸۹) توانایی اقتصادی (Stromquist, 1999)، در بین مؤلفه‌های مربوط به توانمندسازی به تعبیری حاکی از این واقعیت است که بعد اقتصادی همواره از اهمیت وافر در بحث توانمندسازی برخوردار است.

بنابراین پس از بررسی نظریات و رویکردهای مطرح‌شده در رابطه با مفهوم توانمندسازی، این مفهوم شامل سه بعد اصلی توانمندی اقتصادی، اجتماعی و روانی است. در یک جمع‌بندی، مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده هر کدام از سه بعد اقتصادی، اجتماعی و روانی، از ادبیات موضوع استخراج شده و در نمودار شماره ۱ عنوان شده است.

1 Sen, Amartya Kumar

2 Thomas & Velthouse

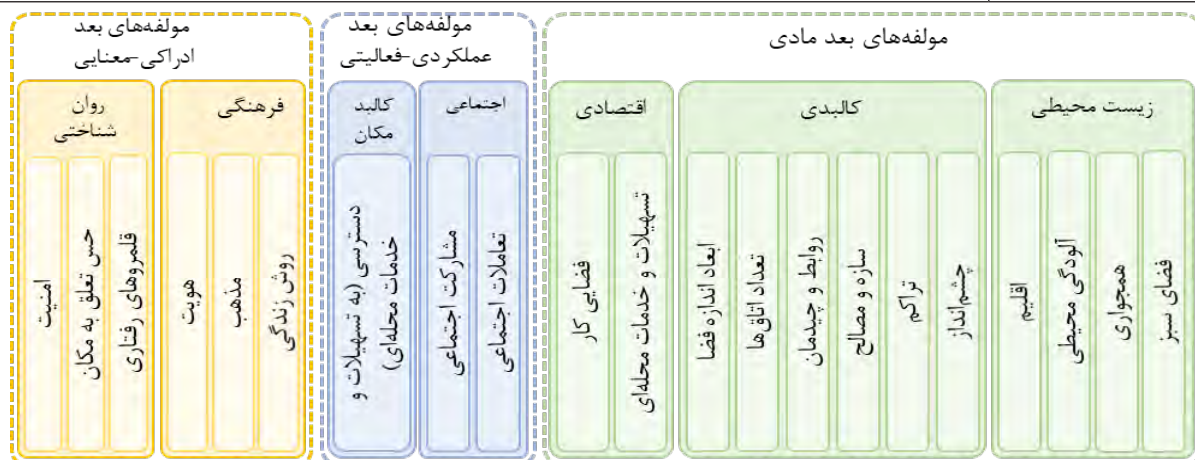

نمودار شماره ۱: توانمندسازی (Hashempour et al., 2022, p. 72) و (jahani Dolatabad & jahani Dolatabad, 2018, p. 119) و (Savari et al., 2023)

در فضاهای مسکونی است (Hashempour & sami, 2019). الکساندر معماری را مهم‌ترین سرچشمه حیات و روح انسان معرفی می‌کند (Alexander, 1979, pp. 104-105). به منظور بقای حیات در فضاهای سکونتی نیاز به سرزندگی است (Javidmehr & Hashempour, 2019). سخن گفتن از سرزندگی ساکنان، سخن گفتن از ارتقا و احیای کیفیت محل زندگی آنان است و لاجرم به کلیه ابعاد حیات اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی آن مرتبط می‌شود. پایداری بناها و محله‌های شهری زمانی محقق می‌شود که اجزای این محله‌ها متناسب با یکدیگر و در پاسخ به نیازهای ساکنان بوده و به رابطه منطقی و مطلوب انسان و محیط بینجامد (Muzaffar et al., 2017, p. 28). در مطالعات مختلف مؤلفه‌هایی برای تحقق آن عنوان شده که به شرح جدول زیر است. با توجه به مطالعات صورت گرفته پیشین در راستای هدف پژوهش و ارتباط آن با ابعاد توانمندسازی مؤلفه‌های حیات‌پذیری در سه بعد مادی، عملکردی-فعالیتی و ادراکی-معنایی دسته‌بندی شده است که نمودار شماره ۲ ابعاد و مؤلفه‌های حیات‌پذیری را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۱: مؤلفه‌های حیات‌پذیری و سرزندگی

مطالعات	مؤلفه‌ها
(Javidmehr & Hashempour, 2019)	تنوع کاربری، حس تعلق به مکان، حضورپذیری، الگوبرداری از طبیعت، محیط سازگار، همجواری و خوانایی، تعادل، نظم و تناسب، امنیت، آسایش و رفاه.
(Hashempour & sami, 2019)	عوامل کالبدی (تعداد اتاق و مساحت فضاها، نوع مصالح ساختمانی، تراکم ساختمان‌ها، گونه‌شناسی بلوک‌ها، دسترسی به تسهیلات و خدمات محله‌ای و حمل و نقل عمومی) زیست‌محیطی (اقلیم، همجواری، طبیعت و آلودگی محیطی) عوامل فرهنگی (مذهب، هویت، روش زندگی) عوامل روانی (امنیت، حس مکان، قلمروهای رفتاری) عوامل اجتماعی (سرمایه اجتماعی) مشارکت و پیوند همسایگی).
(Sabonchi leylabadi et al., 2020)	شاخص‌های عینی: ابعاد کلی واحد، چیدمان فضا، طراحی نما و زیبایی، نورگیری، تهویه و کوران، تراکم، فضای ارتباطی و مشترک، نحوه دسترسی سواره و پیاده، طراحی فضای سبز/ شاخص‌های ذهنی: حس امنیت، حس تعلق به مکان، روابط اجتماعی افراد.
(khalkhali & Ayvazian, 2020)	جنبه‌های کالبدی (فضای سبز، دسترسی‌ها، فضای جمعی، ویژگی‌های کیفی و کمی واحدهای مسکونی)، جنبه‌های انسانی (تعاملات اجتماعی و همسایگی)، جنبه‌های عملکردی (خدمات تجاری-رفاهی و امکانات) و زمینه‌ای (بهداشت و نگهداری).
(Safari Sheikh Ali Kalayeh & Torabi, 2022)	الگوی کالبدی (نظام فرم کالبدی و منظر، روشنایی، دلبستگی به مکان، جذابیت بصری و خاطره‌انگیزی، دسترسی‌ها و امنیت) الگوی رفتاری (نظام کاربری و فعالیت، حرکت و دسترسی و حس تعلق به مکان).
(sahmpoor & maroofnezhad, 1400)	کالبدی (عمر و مصالح و تراکم ساختمانی)، اجتماعی (انسجام، مشارکت و امنیت اجتماعی)، اقتصادی (درآمد و هزینه و مالکیت)، زیستی (بهداشت محیطی).
(Elsawy et al., 2019)	ایمنی، تعامل اجتماعی، حمل‌ونقل، دسترسی و نزدیکی به خدمات و امکانات، ویژگی‌های فیزیکی-محیطی (چشم‌انداز، پوشش گیاهی و آلودگی‌های محیطی).
(Liu et al., 2022)	فرم و آرایش ساختمان، دسترسی به شبکه خیابانی و حمل‌ونقل، خدمات و امکانات محله‌ای (فرهنگی و عمومی)، چشم‌انداز، روابط اجتماعی، درآمد، امنیت.
(PakOz & ISik, 2022)	تراکم، تنوع، تعامل اجتماعی، نفوذپذیری، امنیت، حمل و نقل عمومی، امکانات رفاهی و محله‌ای، فضای سبز، گونه‌شناسی ساختمان، هویت و اصالت.
(Li et al., 2022)	ویژگی‌های محله، فرم و عملکرد شهری، منظر، مکان و پیکربندی خیابان/ تراکم جمعیت، فضای باز، نسبت پیاده رو، چراغ‌های خیابان، تراکم مراکز خرید و اوقات فراغت، یکپارچگی و نزدیکی به حمل و نقل.

نمودار شماره ۲: ابعاد و مؤلفه‌های حیات‌پذیری

می‌دهند. در ادامه دو مدل و الگوی ساختاری پژوهش طبق این چارچوب به دست آمده‌اند.

با توجه به هدف پژوهش (ارتباط دو متغیر حیات‌پذیری و توانمندسازی)، در بخش نظری پژوهش سه بعد اصلی و مؤلفه‌های هریک از متغیرها به دست آمد که چارچوب مفهومی پژوهش را شکل

نمودار ۳: چارچوب مفهومی پژوهش

شهید، عباسی و از شرق به میدان ولی امر ختم می‌شود. خصوصیت این پهنه، ساخت‌وساز در شیب بسیار زیاد و مسیل‌ها، نفوذپذیری بسیار ضعیف و وجود خط گسل زلزله است.

۲. پهنه حاشیه‌نشین شمال غربی (محل پارک بزرگ تبریز):

این پهنه یکی از پهنه‌های جدید اسکان غیررسمی تبریز است که از خصوصیات آن می‌توان به ساخت‌وساز در اراضی کشاورزی و آلودگی‌های ناشی از توأم شدن آب‌های زیرزمینی با فاضلاب واحدهای مسکونی و رهاشدنشان در اراضی کشاورزی اطراف اشاره کرد.

۳. پهنه حاشیه‌نشین جنوبی (حاشیه شمالی کنارگذر جنوبی-انتهای خیابان‌های مارالان، حافظ، طالقانی و لاله): ساکنان آن، با وجود سکونت در اراضی ناهموار و شیب‌دار، به علت مجاورت با محلات نوساز و مجتمع‌های آپارتمانی جدید (کوی دانشگاه، میرداماد و شهرک‌های مسکونی انتهایی لاله و رسالت)، از امکانات شهری بیشتر برخوردارند.

۴. پهنه حاشیه‌نشین جنوب غربی: روستاهای آخماقیا و رواسان در جنوب غربی تبریز و روبه روی کارخانجات تراکتورسازی، پالایشگاه و ... قرار دارد. از خصوصیت آن، بافت روستایی، معابر بسیار تنگ و پریپیچ، تراکم بالا و به‌ویژه مسائل اجتماعی زیاد است.

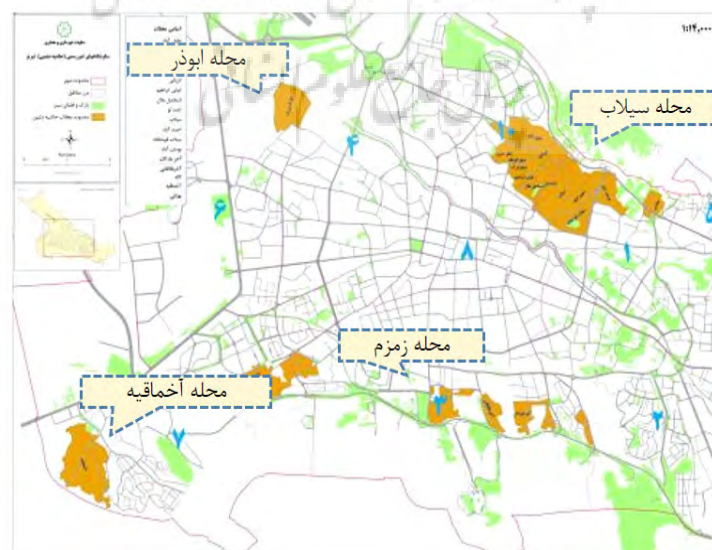
۳. روش پژوهش

اگرچه ماهیت این پژوهش، کیفی است، اما به دلیل استخراج معیارهای خاص قابل اندازه‌گیری و کمی شدن، تلفیقی از راهبردهای کمی و کیفی در قالب شیوه همبستگی مورد استفاده قرار می‌گیرد. معیارهای حیات‌پذیری فضای سکونی، متغیر مستقل و توانمندسازی ساکنان، متغیر وابسته است. در این بخش ابتدا جامعه آماری و ابزار و نحوه جمع‌آوری اطلاعات معرفی، سپس به نحوه جمع‌آوری داده‌ها و شیوه تحلیل آنها پرداخته می‌شود.

۳.۱. نمونه مورد مطالعه و جامعه آماری

تبریز یکی از کلانشهرهای درگیر با مسئله حاشیه‌نشینی است که پیامد آن بروز انواع ناهنجاری‌ها در زمینه شهرنشینی است (Zangiabadi & Mobaraki, 2012, p. 68). نقشه تهیه شده از سکونتگاه‌های غیررسمی تبریز (تصویر شماره ۱) در چهار پهنه قابل شناسایی است (مهندسین مشاور معماری و شهرسازی زیستا، ۱۳۸۳: ۱۳۱).

۱. پهنه حاشیه‌نشین شمالی: وسیع‌ترین پهنه حاشیه‌نشینی تبریز که از شمال به محدوده شهر تبریز، از جنوب به خیابان‌های مفتوح، سرباز

تصویر شماره ۱: نقشه تهیه شده از سکونتگاه‌های غیررسمی تبریز (منبع: سایت شهرداری تبریز <http://tshs.tabriz.ir>) و محلات مورد مطالعه

آیا عامل‌های مشاهده شده درستی ساختار نهفته فرضیه را اندازه‌گیری می‌نمایند. سپس از الگوسازی معادله‌های ساختاری برای ارزیابی الگوی فرضی استفاده شد. نرم‌افزار مورد استفاده برای محاسبه «الگوسازی معادله ساختاری» در این پژوهش نرم‌افزار Amos Ver 23 است که ترکیبی از تحلیل مسیر، الگوسازی علی با متغیرهای پنهان و رگرسیون‌های چندگانه را مورد استفاده قرار می‌دهد. برای ارزیابی با نرم‌افزار ابتدا آماده‌سازی داده‌ها به کمک برنامه اس.پی.اس.اس (نگارش ۲۳) صورت و سپس تدوین، تشخیص، برآورد، آزمون، اصلاح و اعتبارسنجی نهایی الگوهای نظری انجام گرفت.

۳.۴. اعتبار و روایی

نخستین آزمون روایی تحلیل عاملی، آزمون کی.ام.او یا سطح معناداری بارتلت است. زمانی که مقدار کی.ام.او بزرگتر از $0/6$ باشد، به راحتی می‌توان تحلیل عاملی نمود. هرچه این مقدار بیشتر باشد، مناسبیت و کفایت نمونه‌برداری بیشتر خواهد بود؛ در این پژوهش این ضریب $0/797$ است. برای تأیید اعتبار نتایج از شاخص‌های برازش مناسب الگو شامل نیکویی برازش^۱، نیکویی برازش اصلاح شده^۲، شاخص برازش تطبیقی^۳، ریشه میانگین مربعات خطای برآورد^۴ و مجدورخی استفاده شده است. الگوی از برازش مناسب برخوردار است که نسبت مجدورخی آن به درجه آزادی کمتر از 3 باشد، مقدار ریشه میانگین مربعات خطای برآورد کمتر از $0/08$ و مقدار نیکویی برازش و نیکویی برازش اصلاح شده بیشتر از 60 درصد باشد. در این الگو شاخص نیکویی برازش $0/802$ ، شاخص برازش اصلاح شده $0/743$ ، شاخص برازش تطبیقی $0/754$ ، ریشه میانگین مربعات خطای برآورد $0/093$ ، مجدورخی بردرجه آزادی $2,285$ است. در این مطالعه، تمامی الگوهای اندازه‌گیری از برازش قابل قبولی برخوردار است.

برای سنجش تجربی نتایج بخش نظری، این یافته‌ها با استفاده از الگوی علی یا «الگوی معادله ساختاری» مورد ارزیابی قرار گرفت. در مرحله نخست قبل از ارزیابی الگوی فرضی، از الگوی تحلیل عاملی تأییدی برای اندازه‌گیری برازندگی عامل‌های نهفته الگوی نظری، اجرا گردید. به منظور رسیدن به الگوی برازنده، غربالگری صورت گرفت و سنجه‌هایی که متناقض با برازش مجموعه بودند، حذف گردیدند. بارهای عاملی سنجه‌های اندازه‌گیری در بخش حیات عامل نهفته مادی از $0/369$ تا $0/792$ ، عملکردی فعالیتی از $0/517$ تا $0/505$ ، ادراکی معنایی از $0/487$ تا $0/679$ و در بخش توانمندسازی عامل نهفته اقتصادی از $0/535$ تا $0/57$ ، اجتماعی از $0/543$ تا $0/726$ و روانی (شناختی) از $0/319$ تا $0/731$ گسترده‌اند.

در مرحله غربالگری الگوی تحلیل عاملی تأییدی برای دستیابی به الگوی بهینه سنجه مشارکت Q6 حذف گردید (سنجه‌هایی که بارعاملی آنها کمتر از $0/3$ هستند، به دلیل تأثیر نامحسوس آنها در اندازه‌گیری

در پژوهش حاضر سعی شده تا یک محله سکونت‌ی که مورد ارجاع‌تر، شناس‌تر و دارای مشکلات بیشتر است، از هریک از پهنه‌ها انتخاب شود که عبارتند از: محله سیلاب از پهنه شمالی، محله ابوذر از پهنه شمال غربی، محله زمزم از پهنه جنوبی و محله آخماقیه از پهنه جنوب غربی.

به منظور تعیین حجم جامعه آماری، ابتدا پیش‌آزمون به‌عنوان پایلوت بین 35 نفر از ساکنان محلات انتخابی انجام گرفت و مقدار آلفای کرونباخ $0/744$ محاسبه شد. حجم نمونه هم با استفاده از فرمول $n > 50 + 8m$ (n حجم نمونه و m تعداد متغیرها) تعداد 146 نفر به دست آمد؛ به این ترتیب حجم نمونه آماری 150 در نظر گرفته شد.

۳.۲. ابزار و نحوه جمع‌آوری اطلاعات

نحوه جمع‌آوری اطلاعات به صورت پرسشنامه‌ای است که 150 پرسشنامه برحسب وسعت محلات هدف، طبق جدول شماره ۷ بینشان تقسیم شد و با توجه به وسعت و جمعیت بالا در پهنه شمالی، بیشترین تعداد پرسشنامه به محله سیلاب اختصاص داده شده است؛ سایر پهنه‌ها به علت محسوس نبودن تفاوت در وسعت‌شان تعداد پرسشنامه‌ها یکسان است.

جدول شماره ۲: میزان تقسیم پرسشنامه‌ها در هریک از محلات

محلات	سیلاب	کوی زمزم	آخماقیه	ابوذر	جمع
تعداد	۵۱	۳۳	۳۳	۳۳	۱۵۰
درصد	۳۴	۲۲	۲۲	۲۲	۱۰۰

سئوالات پرسشنامه در قالب طیف لیکرت و در سه بخش تنظیم شدند. بخش نخست شامل مشخصات آماری پرسش‌شوندگان، بخش دوم و سوم هریک متشکل از ۱۲ سؤال که به ترتیب سه بعد حیات و توانمندسازی را پوشش می‌دهند. به منظور اعتبار و اطمینان از نتایج و برطرف کردن ابهام پرسش‌شوندگان، آزمون به صورت حضوری و توسط نگارنده با هریک از ساکنان محله صورت گرفت.

۳.۳. شیوه تحلیل

به منظور ارزیابی نهایی الگوی عملیاتی تحقیق و تعیین رابطه میان متغیرهای مستقل و وابسته به صورت همزمان از روش چند متغیره الگوسازی معادله‌های ساختاری استفاده شده است که به صورتی ترکیبی از تحلیل عاملی و تحلیل مسیر بهره می‌گیرد. مزیت اصلی استفاده از روش الگوسازی معادله‌های ساختاری در این تحقیق، ارزیابی همزمان روابط چندگانه و روابط وابستگی آنها، تحلیل روابط وابستگی در متغیرهای پنهان و بهبود برآورد آماری با در نظر گرفتن خطای اندازه‌گیری است (Sadeghpour & Moradi, 2010). در مراحل ارزیابی الگوسازی معادله‌های ساختاری ضمن بررسی میزان انطباق داده‌ها و الگوی تحقیق به منظور مناسب بودن برازش معناداری روابط در الگوی برازش یافته‌ها آزمون می‌شود. بر این مبنا از تحلیل عاملی تأییدی و الگوسازی معادله‌های ساختاری برای ارزیابی الگوی تحقیق استفاده شده است. ابتدا از تحلیل عاملی تأییدی برای ارزیابی برازندگی الگوهای اندازه‌گیری عامل‌های نهفته استفاده شده و بررسی شد که

1 Goodness of Fit Index(GFI)

2 Adjustment Goodness of Fit Index

3 Comparative Fit Index(CFI)

4 Root mean square error of approximation

5 X^2

فعالیتی و ادراکی-معنایی و توانمندسازی با سه معیار اقتصادی، اجتماعی و روانی ارزیابی شد که در جدول شماره ۳ بارعاملی و سطح معناداری هریک ارائه شده است.

متغیر پنهان غربال می‌شوند. سپس الگوی برازش شده در الگوسازی معادله‌های ساختاری برای ارزیابی الگوی عملیاتی استفاده شد. مطابق معادله ساختاری^[۱] حیات‌پذیری با سه معیار مادی، عملکردی-

جدول شماره ۳: بارعاملی و سطح معناداری معیارهای ارزیابی حیات‌پذیری و توانمندسازی در فضاهای سکوتی

گروه	بارعاملی	سطح معناداری	سنجه	بارعاملی	
حیات‌پذیری	۰,۵۶	Q1	عوامل اقتصادی		
	۰,۵۹	Q2	عوامل کالبدی		
	۰,۷۹	Q3			
	۰,۵۶	Q4			
	۰,۳۷	Q5	عوامل زیست‌محیطی		
	۰,۵۴	Q7	دسترسی و ارتباط		
	۰,۵۲	Q8	اجتماع‌پذیری		
	۰,۴۹	Q9	روش زندگی		
	۰,۶۸	Q10	تعلق به مکان		
	۰,۵۰	Q11	مذهب		
۰,۵۸	Q12	امنیت			
توانمندسازی	۰,۵۲	Q13	میزان درآمد و توانمندی مالی		
	۰,۵۸	Q14	تسهیلات بانکی و وام‌ها		
	۰,۷۳	Q15	مشارکت اجتماعی		
	۰,۵۴	Q16	آگاهی اجتماعی		
	۰,۶۵	Q17	تعامل اجتماعی		
	۰,۳۲	Q18	احساس شایستگی و مؤثر بودن		
	۰,۷۴	Q19	احساس معنادار بودن		
	۰,۵۶	Q20	احساس اعتماد		

سطح معنی داری ۰,۰۵ است.

که مؤلفه‌های حس تعلق به مکان و امنیت به ترتیب از مؤثرترین معیارهای حیات‌پذیری فضای سکوتی هستند؛ سپس مؤلفه‌های دو بعد عملکردی-فعالیتی و مادی تأثیرگذارند. مؤثرترین بعد توانمندسازی ساکنان، بعد روانی (شناختی) است که مؤلفه‌های احساس معنادار بودن و احساس اعتماد به ترتیب از مؤثرترین معیارهای توانمندی هستند؛ که با یافته‌های پژوهش‌های (Kordnaji & Bakhshizadeh, 2021; Mehrohasani et al., 2015) هم‌راستاست و بیان می‌کند که توانمندسازی روانشناختی افراد اثر معناداری بر توانمندسازی ساختاری آنها دارد و سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در پروژه‌های توانمندسازی، باید به حوزه‌هایی مانند افزایش اعتماد به نفس، تغییر باورها و دیدگاه‌های برخی ساکنان، سرمایه اجتماعی و تفکر انتقادی نیز توجه بیشتری داشته باشند. بعد از بُعد روانی، معیارهای بعد اجتماعی بر توانمندی ساکنان مؤثرند که یافته‌های برخی پژوهش‌ها نشان می‌دهد هر عاملی که سبب سرمایه اجتماعی شود، توانمندی را افزایش می‌دهد و سکونتگاه‌های غیررسمی از پتانسیل بالا در زمینه همکاری و تعاون برخوردارند (Masoud & Haghverdian, 2012)، (heydari et al., 2020) و (khorasani Moghadam et al., 2018)؛ به طوری که افزایش سرمایه اجتماعی بالا در بین شهروندان وسیله‌ای برای توسعه و افزایش ابعاد ساختاری شهر اعم از اقتصاد و اجتماع است (safaralizadeh et al., 2022). بعد از بُعد اجتماعی، مؤلفه‌های بعد اقتصادی بر توانمندسازی مؤثرند. در تحقیق (Zanganeh et al., 2019) بیان شده است که از بین شاخص‌های واگذاری اختیارات و مشارکت، شاخص امنیت و شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی بیشترین تأثیر را در رویکرد توانمندسازی دارند. این نشان می‌دهد برای توانمندی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی اولویت نخست مؤلفه‌های بُعد روانی است؛

۴. بحث و یافته‌ها

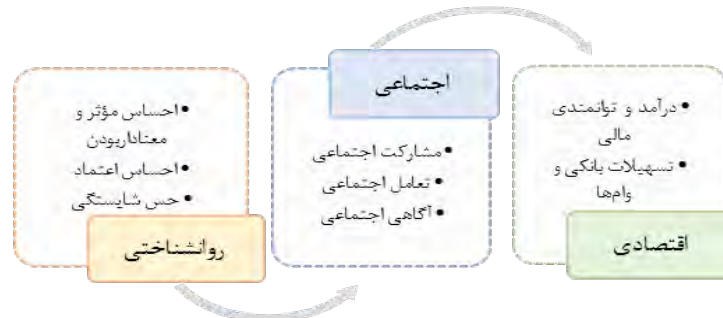
یافته‌های پژوهش به چهار بخش تقسیم می‌شوند. بخش نخست ارتباط بین دو متغیر توانمندسازی و حیات‌پذیری را نشان می‌دهد، بخش دوم مؤثرترین بعد و مؤلفه‌های متغیرهای حیات‌پذیری و توانمندسازی و بخش سوم تأثیر هریک از ابعاد حیات‌پذیری بر توانمندسازی را توضیح می‌دهد؛ این یافته‌ها از بررسی دو الگوی ساختاری پژوهش حاصل می‌شوند. در بخش چهارم، چهار پهنه غیررسمی شهر تبریز از لحاظ حیات‌پذیری سکونتگاه‌ها و توانمندی ساکنان از طریق بررسی نتایج به صورت تعداد (درصد) و میان‌دانه (چارکی) با استفاده از روش آماری کای اسکوئر تست مقایسه می‌شوند.

در بخش نخست الگوی ساختاری^[۱] نشان می‌دهد، بین دو متغیر توانمندسازی و حیات (با بارعاملی ۰,۹۷) رابطه مثبت و معناداری وجود دارد که فرضیه پژوهش را اثبات می‌کند. در واقع توانمندسازی در راستای تحقق حیات قرار دارد و با افزایش حیات در فضاهای سکوتی، توانمندسازی ساکنان آن افزایش می‌یابد. این یافته تا حدودی هم‌راستا با پژوهش (javadi et al., 2023) است که شش مؤلفه اصلی توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی را حکمروایی، مشارکت و اعتماد، فرهنگ و اجتماع، هویت، ادراک محیط و سرزندگی معرفی کرده‌اند. در واقع این بخش پژوهش، ضمن این که از دستاوردهای سایر محققان در زمینه‌های مختلف بهره گرفته، موضوعی تلفیقی و تاحدی می‌توان گفت منحصر به فرد را برگزیده است که به شکل دقیق نمی‌توان نتایج آن را با تحقیقات قبلی مقایسه کرد.

در بخش دوم، یافته‌ها نشان می‌دهند مؤثرترین بعد در حیات‌پذیری بعد ادراکی-معنایی است که این یافته در انطباق با پژوهش (Hashempour & sami, 2019) می‌تواند مهر تأییدی بر این ادعا باشد

دهند (Fraser et al., 2005) و به توانمندی اقتصادی و مالی دست یابند. در نمودار شماره ۴ این ارتباط گویاتر نشان داده شده است. بخش سوم یافته‌ها به بررسی تأثیر هر یک از ابعاد حیات‌پذیری بر ابعاد توانمندسازی مربوط است. جدول شماره ۴ بارهای عاملی معادله ساختاری^[2] آن را بیان می‌کند.

چراکه افراد، زمانی که در خود به نوعی احساس مؤثر و معنادار بودن و اعتماد می‌رسند، توانمندی در سایر ابعاد رخ می‌دهد و می‌توانند با افراد تعامل و روابط اجتماعی داشته باشند. روابط اجتماعی حس تعلق را ارائه می‌دهد و ساکنان محلی را قادر می‌سازد تا محیط زندگی و کار خود را در چارچوب ساختار مادی، نهادی و فرهنگی یک جامعه توسعه

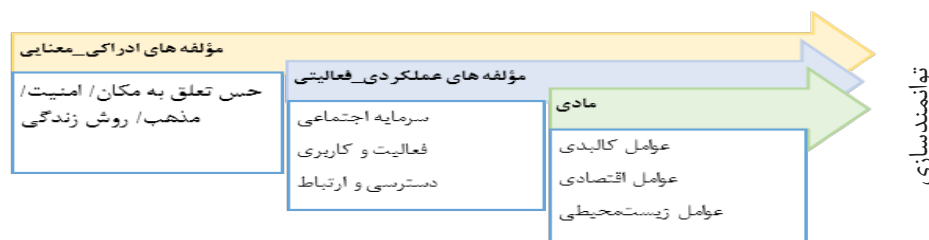
نمودار شماره ۴: ارتباط ابعاد توانمندسازی

جدول شماره ۴: بارعاملی و تأثیر هر یک از ابعاد حیات‌پذیری بر توانمندسازی

ابعاد حیات‌پذیری	ابعاد توانمندسازی	بار عاملی
مادی F1	اقتصادی F4	۰٫۳۹
	اجتماعی F5	۰٫۱۲
	روانی (شناختی) F6	۰٫۱۳
عملکردی-فعالیتی F2	اقتصادی F4	۰٫۵۵
	اجتماعی F5	۰٫۳۳
	روانی (شناختی) F6	۰٫۱۳
ادراکی-معنایی F3	اقتصادی F4	۰٫۱۷
	اجتماعی F5	0.74
	روانی (شناختی) F6	1.02

ساکنان می‌شود، آگاهی، تعامل و مشارکت اجتماعی ساکنان بالا رفته و این همکاری و تعاون ساکنان می‌تواند در توانمندی اقتصادی آنان تأثیرگذار باشد. همچنین معیارهای ادراکی-معنایی بیشتر توانمندی روانی (شناختی) ساکنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در واقع اگر فضا به گونه‌ای طراحی شود که باعث افزایش حس تعلق افراد به محل زندگی و امنیت آنها شود و به اعتقادات و روش زندگی ساکنان توجه نماید، باعث افزایش احساس مؤثر و معنادار بودن، اعتماد و شایستگی فرد در آن محیط می‌شود. به علاوه اگر توانمندسازی را به صورت یک متغیر (بدون تقسیم آن به ابعاد مختلف) در نظر بگیریم، ابعاد و مؤلفه‌های ادراکی و معنایی حیات‌پذیری مهم‌ترین و تأثیرگذارترین بعد در جهت توانمندسازی ساکنان و سپس دو بعد عملکردی-فعالیتی و مادی به ترتیب از سایر مؤلفه‌های تأثیرگذار است.

این جدول و معادله ساختاری^[2] نشان می‌دهد هر یک از ابعاد و معیارهای حیات‌پذیری صرفاً بر یک بعد از توانمندسازی تأثیر نمی‌گذارند و بر همه ابعاد آن مؤثرند. اما با مقایسه بارعاملی آنها می‌توان دریافت هر یک از این ابعاد و معیارهای حیات‌پذیری فضاهای سکونت‌ی یک یا دو بعد توانمندسازی را بیشتر تحت تأثیر قرار می‌دهند؛ به طوری که معیارهای مادی (عوامل کالبدی، اقتصادی و زیست‌محیطی) حیات‌پذیری بیشترین تأثیر را بر توانمندسازی اقتصادی دارند. برای مثال در صورت اجازه دادن ابعاد خانه و ویژگی‌های کالبدی آن و اختصاص دادن فضایی به محل کار و اشتغال، درآمد افراد بالا می‌رود. همچنین معیارهای عملکردی-فعالیتی حیات‌پذیری بر دو بعد اقتصادی و اجتماعی توانمندسازی به ترتیب بیشترین تأثیر را دارد و این نشان می‌دهد در صورت دسترسی مناسب به تسهیلات و خدمات محله‌ای و فضاهایی که باعث گردهم آمدن و تعامل هر چه بیشتر

نمودار شماره ۵: میزان تأثیر ابعاد حیات‌پذیری فضا بر توانمندسازی ساکنان

چهار پهنه غیررسمی شهر تبریز یکسان (بازه ۳,۳۳-۳,۶۶) است. یعنی در همه پهنه‌ها دسترسی نزدیک به حمل و نقل عمومی، خدمات اشتغال، کاربری آموزشی، بهداشتی، ورزشی و فراغتی، میزان مشارکت و اجتماع‌پذیری ساکنان این مناطق، تفاوت چندانی با هم ندارند و به یک میزان با مشکل روبه‌رو هستند.

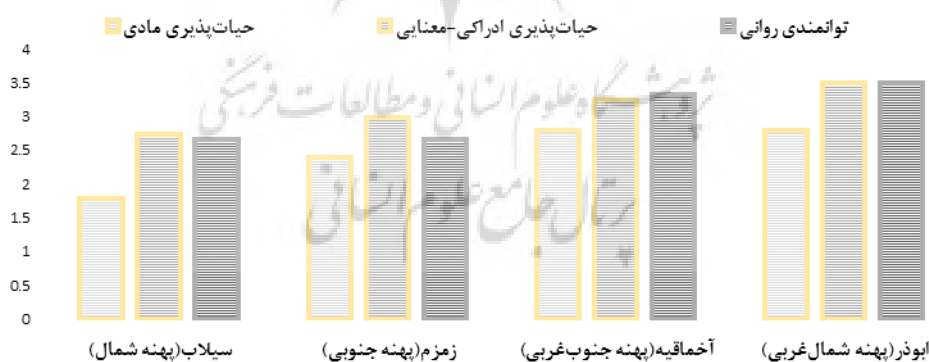
در بخش چهارم یافته‌ها برای مقایسه چهار پهنه غیررسمی شهر تبریز، نتایج به صورت تعداد (درصد) و میانه (دامنه چارکی) با استفاده از روش آماری کای اسکوئر تست^۱ (و در صورت لزوم) آزمون فیشر^۲ و آزمون کروسکال والیس^۳ در جدول زیر گزارش شد. این جدول نشان می‌دهد، میزان تحقق مؤلفه‌های بعد عملکردی-فعالیتی حیات‌پذیری در هر

جدول شماره ۵: مقایسه ابعاد و معیارهای توانمندسازی به تفکیک محلات و پهنه‌ها

ابعاد	پهنه‌ها			
	پهنه شمال غربی، ابودر	پهنه جنوب غربی، آخماقیه	پهنه جنوبی، زمزم	پهنه شمالی، سیلاب
حیات‌پذیری	مادی	۲,۸۰ (۳,۲۰-۲,۴۰)	۲,۴۰ (۲,۹۰-۲)	۱,۸۰ (۲,۴۰-۱,۶۰)
	عملکردی-فعالیتی	۳,۶۶ (۳-۴)	۳,۲۳ (۳,۸۳-۲,۶۶)	۳,۳۳ (۴-۳)
	ادراکی-معنایی	۳,۵۰ (۲,۷۵-۴,۱۲۵)	۳,۲۵ (۲,۸۷-۴)	۲,۷۵ (۲,۲۵-۳,۵۰)
توانمندسازی	اقتصادی	۱,۵۰ (۱-۲,۵۰)	۲ (۱,۵۰-۳)	۲ (۱-۲,۵۰)
	اجتماعی	۲,۶۶ (۱,۶۶-۳,۳۳)	۲,۲۳ (۱,۳۳-۲,۳۳)	۲,۲۳ (۱,۶۶-۳)
	روانی (شناختی)	۳,۵۰ (۲,۳۳-۴)	۳,۳۳ (۳-۴)	۲,۶۶ (۲,۳۳-۳,۶۶)

غیررسمی شمال شهر دارای سابقه طولانی‌تر از سایر پهنه‌هاست و به طبع دارای مشکلات پیچیده‌تری است. همچنین با توجه به جدول بالا میزان توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی در هر چهار پهنه یکسان (اعداد هر چهار پهنه در بازه یکسان) است؛ چراکه همه افراد ساکن در این پهنه‌ها از نظر اقتصادی در سطح پایینی قرار دارند. بنابراین تفاوت در توانمندی ساکنان پهنه‌ها به علت تفاوت مؤلفه‌های بعد روانی توانمندسازی است و برای مقایسه میزان توانمندی ساکنان پهنه‌های مختلف باید معیارهای توانمندسازی روانی (شناختی) مورد بررسی قرار گیرد. جدول شماره ۵ نشان می‌دهد، کمترین میزان توانمندسازی در پهنه شمالی و بیشترین آن در پهنه جنوبی نسبت به سایر پهنه‌ها قرار دارد.

بنابراین تفاوت در حیات‌پذیری پهنه‌ها به علت تفاوت در مؤلفه‌های دو بعد مادی و ادراکی-معنایی است؛ برای مقایسه حیات‌پذیری پهنه‌ها، این دو بعد در نمودار شماره ۶ بررسی شده‌اند. مطابق جدول بالا پهنه شمالی (محله سیلاب) به علت تحقق پایین معیارهای مادی (از جمله شرایط نامناسب کالبدی و زیست محیطی همچون تراکم بسیار بالا، مسیرهای نامناسب و تنگ، سازه و مصالح نامناسب و نبود فضای سبز) و ادراکی-معنایی (از جمله پایین بودن حس تعلق و مسئولیت ساکنان نسبت به محل زندگی‌شان و امنیت در این محله)، نسبت به سایر پهنه‌ها دارای حیات‌پذیری کمتری است و پهنه شمال غربی (محله ابودر) نسبت به سایر پهنه‌ها از حیات‌پذیری بالایی برخوردار است که با نتایج پژوهش (Maleki et al., 2017) تقریباً همسو است؛ چراکه سازمان یابی سکونتگاه‌ها در کلانشهر تبریز نشان می‌دهد که پهنه‌های

نمودار شماره ۶: مقایسه حیات‌پذیری و توانمندسازی محلات و پهنه‌ها

و با توجه به تأثیرگذاری میزان حیات‌پذیری فضاها بر توانمندسازی افراد، می‌توان دید که هر میزان حیات‌پذیری محلات افزایش، توانمندسازی ساکنان آن نیز ارتقا می‌یابد.

برای مقایسه بهتر میزان حیات‌پذیری فضاهای سکونتی غیررسمی و توانمندسازی ساکنان آن اطلاعات به صورت نمودار شماره ۶ آورده شده که نشان می‌دهد، پهنه‌های شمالی، جنوبی، جنوب غربی و شمال غربی به ترتیب از کمترین تا بیشترین میزان حیات‌پذیری را دارند

3 kruskal-wallis test

1 Chi-square test

2 Fisher exact test

۵. نتیجه گیری

هدف پژوهش بررسی تأثیر حیات‌پذیری فضاهای سکونتی قشر کم‌درآمد بر توانمندسازی ساکنان آنست که نتایج تحقیق نشان می‌دهد به سبب معناداری ابعاد حیات‌پذیری با ابعاد توانمندسازی، هر عاملی که سبب حیات‌پذیری فضاهای سکونتی شود، توانمندی ساکنان آن را نیز افزایش می‌دهد. در باب پاسخ به سؤال نخست پژوهش، مؤثرترین بعد در حیات‌پذیری فضاهای سکونتی، بعد ادراکی-معنایی است که با توجه به تحقق مؤلفه‌های تعلق به مکان، امنیت بیشترین تأثیر را در حیات‌پذیری فضاهای سکونتی دارند. همچنین مؤثرترین بعد در توانمندسازی ساکنان، بعد روانی است. اولویت قرارگرفتن مؤلفه‌های بعد روانی نشان می‌دهد که این بعد شرط مقوم (سازنده) ابعاد اجتماعی و اقتصادی است و تا زمانی که انسان از لحاظ روانی به احساس مؤثر و معنادار بودن، حس اعتماد و شایستگی نرسد در سایر ابعاد، توانمندسازی رخ نخواهد داد. به‌علاوه مهم‌ترین و تأثیرگذارترین بعد در جهت توانمندسازی ساکنان هم، مؤلفه‌های بعد ادراکی-معنایی حیات‌پذیری است؛ چرا که در واقع محیط زندگی هرکس واجد عواملی است که در چگونگی فعالیت‌های او تأثیر می‌گذارد و رفتار شخص تنها ناشی از نیازها و انگیزه‌های درونی او نیست بلکه محیط زندگی او و این که او چگونه آن را می‌بیند نیز در این رفتار مؤثر است و بی‌توجهی به ظرفیت‌های حیات‌پذیری به خصوص مؤلفه‌های بعد ادراکی-معنایی، در تمهیدات برنامه‌ریزی و مداخله در این نواحی، ارتقای کیفیت زندگی و توانمندسازی ساکنان را با مشکلات

جدی روبه‌رو خواهد کرد. از این‌رو در همه پهنه‌های حاشیه‌نشین برای توانمندی روانی ساکنان که بیشترین تأثیر را بر توانمندی ساکنان دارد باید راهکارهایی برای تحقق و تقویت حس تعلق، امنیت و توجه به اعتقادات مذهبی و روش زندگی ساکنان اتخاذ شود.

در باب پاسخ به سؤال دوم پژوهش نتایج نشان می‌دهد، درجهت توانمندسازی اقتصادی، معیارهای مادی حیات‌پذیری بیشترین تأثیر را دارند؛ همچنین معیارهای عملکردی-فعالیتی حیات‌پذیری دو بعد از توانمندسازی (توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی به ترتیب) و معیارهای ادراکی-معنایی بیشتر توانمندی روانی ساکنان را تحت تأثیر قرار می‌دهند که در نمودار زیر نحوه این ارتباط گویاتر است.

مقایسه پهنه‌های حاشیه‌نشین شهر تبریز نشان می‌دهد، پهنه‌های شمالی، جنوبی، جنوب غربی و شمال غربی به ترتیب از کمترین تا بیشترین میزان حیات‌پذیری را دارند. با توجه به یکسان بودن شرایط مؤلفه‌های بعد عملکردی-فعالیتی، تفاوت در حیات‌پذیری محلات به علت تفاوت در مؤلفه‌های ابعاد مادی و ادراکی-معنایی محلات است. پهنه شمالی، به علت پایین‌ترین میزان حیات‌پذیری دارای کمترین میزان تحقق مؤلفه مادی و ادراکی-معنایی حیات‌پذیری و توانمندسازی به خصوص توانمندی روانی ساکنان است که برنامه‌ریزان و طراحان باید به این پهنه و مشکلات موجود آن از طریق بهبود و ارتقای مؤلفه‌های بعد ادراکی-معنایی محیط برای افزایش اعتماد به نفس، تغییر باورها و دیدگاه‌های برخی ساکنان و سرمایه اجتماعی توجه ویژه کنند.

نمودار شماره ۶: جمع‌بندی نتایج پژوهش

۶. تقدیر و تشکر

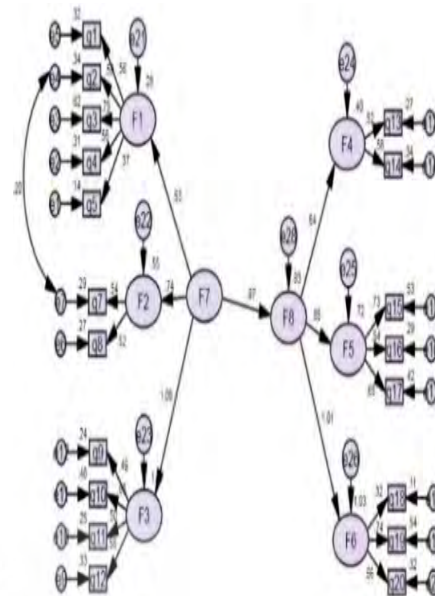
این مقاله از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده اول با عنوان "پنجره‌ای رو به سکونتگاه ابدی؛ طراحی فضای سکونتی برای اقشار کم‌درآمد

در شهرک اندیشه تبریز با رویکرد توانمندسازی حیات ساکنان" به راهنمایی دکتر قره‌بگلو، مشاوره دکتر بیٹی و با حمایت شرکت بازآفرینی شهری ایران با شماره قرارداد ۱۶۹۹۷ استخراج شده است.

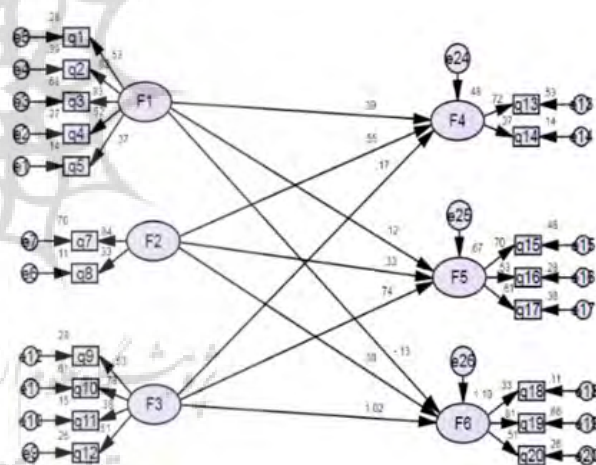
References:

- Alexander, C. (1979). *The Timeless Way of Building*. Oxford University Press. <https://books.google.com/books?id=H6CE9h1bO8sC>
- Baye, F., Wegayehu, F., & Mulugeta, S. (2020). Drivers of informal settlements at the peri-urban areas of Woldia: Assessment on the demographic and socio-economic trigger factors. *Land Use Policy*, 95, 104573. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.104573>
- Bednar, R. L., Wells, M. G., & Peterson, S. R. (2006). *Self-esteem: Paradoxes and Innovations in Clinical Theory and Practice*. American Psychological Association. <https://books.google.com/books?id=1ZOfKAAACAAJ>
- Dadashpour, H., Hosseinabady, S., & Pourtahery, M. (2012). Analysis of the Role of Enablement of Residents in Physical-Environmental Improvements of Informal Settlements, Case Study: East Kale Eydgh, Sabzevar City. *Journal of Geography and Planning*, 16(41), 95-127. https://geoplanning.tabrizu.ac.ir/article_43_423dcd65ebf6187855474cbe6a81a7a4.pdf [in persian]
- Darabi, H. (2005). Explaining the spatial consequences of construction activities in the light of public participation in the case of rural settlements in Kashan district. Tarbiat Modares University. [in persian]
- Elsway, A. A., Ayad, H. M., & Saadallah, D. (2019). Assessing livability of residential streets – Case study: El-Attarin, Alexandria, Egypt. *Alexandria Engineering Journal*, 58(2), 745-755. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.aej.2019.06.005>
- Eskandarian, G., & Firouzabadi, S. A. (2020). Analyzing the Role of Empowerment Approach in Dealing with Informal Settlement from Experts' Perspectives. *Quarterly Journals of Urban and Regional Development Planning*, 4(11), 57-86. <https://doi.org/10.22054/urdp.2021.51284.1200> [in persian]
- Fataee, M., Seyyedi, F., Fataee, P., & Kiani Harchegani, E. (2014). Effects of Empowerment Programs Based on the Community-Based Approach on Increasing Social Capital Among Khorramabad Residents [Research]. *Quarterly Journal of Social Work*, 3(2), 3-11. <http://socialworkmag.ir/article-1-25-fa.html> [in persian]
- Franssen, J., Hati, B., Nyumba, R., & van Tuijl, E. (2023). Community vitality and frugal practices in informal settlements in Nairobi: Towards a typology.

^[1] نمودار معادله ساختاری ارتباط حیات‌پذیری فضای سکونت با توانمندی ساکنان

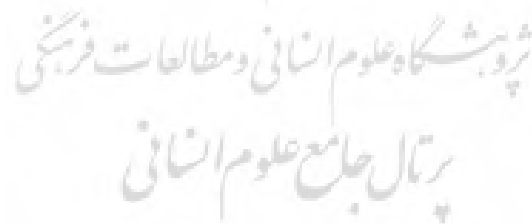
^[2] نمودار معادله ساختاری تاثیر ابعاد حیات‌پذیری بر توانمندی ساکنان

- Cities, 134, 104179. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.cities.2022.104179>
- Hashempour, P., & sami, z. (2019). Environmental quality affecting the livability of residential complexes(Case study: residential complex of Emam town, Shahid Chamran and Asemame Tabriz). *Motaleate Shahri*, 8(30), 55-68. <https://doi.org/10.34785/j011.2019.969> [in persian]
 - Hashempour, R., Seyfaei, M., & Salehi, N. (2022). Social empowerment in informal urban settlements based on assets. *Journal of Engineering & Construction Management*, 7(1), 66-74. https://www.jecm.ir/article_156404_3e8317c085ba874f32cdf2563c4e67ce.pdf [in persian]
 - heydari, M., barzegar, s., & Ahadnejad, M. (2020). Empowering Informal Neighborhoods with People-Space Interconnection Approach (Case Study: Zanjan Informal Settlements). *Strategic Studies of public policy*, 9(33), 102-127. https://sspp.iranjournals.ir/article_43216_fd2b80ab2f87c4b1a47347e12ba5fc36.pdf [in persian]
 - jahani Dolatabad, E., & jahani Dolatabad, R. (2018). Solutions for Empowering Low Income Groups Relying on Domestic Jobs. *Social Development & Welfare Planning*, 9(36), 104-140. <https://doi.org/10.22054/qjsd.2018.9598> [in persian]
 - Javadi Amoli, A. (2010). A call to life. *pasdareeslam*, 23(343). [in persian]
 - javadi, m., Jahanbin, N., Heidari, A., & Seifabad, O. K. (2023). Developing the Conceptual Model of Local Empowering of Informal Settlements Using Fundamental Point of View. *Urban Environmental Planning and Development*, 10(3), 105-118. <https://doi.org/10.30495/juepd.2023.1960913.1089> [in persian]
 - Javidmehr, M., & Hashempour, P. (2019). The Influence of Geometry on the Vitality of Architecture, Case Study: Cultural Centers. *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 11(25), 13-26. https://www.armanshahrjournal.com/article_85043_423f8af188b804edf09faf27929f04ef.pdf [in persian]
 - Kermani, M., Mazlum khorasani, M., behravan, H., & Noghani, M. (2012). Factors affecting the ability of female heads of the studied household: women working in Kausar centers of Tehran municipality in 2012. *Iranian Journal of Sociology*, 14(3), 116-148. http://www.jsi-isa.ir/article_21070_5cbb29f520d73cd51e0e638c8793b19.pdf [in persian]
 - Keshavarz Shekari, A., & Azarkeshb, A. (2017). Criticism and Restructuration of Sara Longwe's Theory on the Indices of Women Breadwinners' Empowerment. *Journal of Islam and Social Sciences*, 8(16), 5-35. <https://doi.org/10.30471/soci.2017.1319> [in persian]
 - Khalaji, a., khosravi, m. a., & Amini, M. (2021). The role of empowerment on increasing social participation in marginalized areas after the Islamic Revolution (Case study: Pakdasht city). *The Islamic Revolution Approach*, 15(56), 3-26. https://www.rahyaftjournal.ir/article_143622_951467a9be9c179ebe16d4824555e021.pdf [in persian]
 - khalkhali, s. z., & Ayvazian, S. (2020). Investigating the Influential Factors on the Residential Satisfaction of Residents; Case study: Elahieh Residential Complex (Asatid). *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 13(32), 67-80. <https://doi.org/10.22034/aaud.2020.120055> [in persian]
 - khorasani Moghadam, S., Mozaffar, F., & Hosseini, S. B. (2018). Social Capital Indicators Affecting Resident's Satisfaction in Informal Settlements (Case: Farahzad-Tehran, North Farahzad). *Social Capital Management*, 5(2), 233-261. <https://doi.org/10.22059/jscm.2018.255954.1585> [in persian]
 - Kordnaji, A., & Bakhshizadeh, A. R. (2015). Investigate the Impact of Psychological Empowerment on Structural Empowerment of Employees (Case Study: Saipa Company). *Organizational Behavior Studies Quarterly*, 4(3), 97-120. [in persian]
 - Li, X., Li, Y., Jia, T., Zhou, L., & Hijazi, I. H. (2022). The six dimensions of built environment on urban vitality: Fusion evidence from multi-source data. *Cities*, 121, 103482. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.cities.2021.103482>
 - Liu, H., Gou, P., & Xiong, J. (2022). Vital triangle: A new concept to evaluate urban vitality. *Computers, Environment and Urban Systems*, 98, 101886. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.compenvurbsys.2022.101886>
 - Maleki, S., Amanpoor, S., & Zadvali Khajeh, S. (2017). Organization of space and spreading of informal settlement in Tabriz metropolitan. *Geographical Urban Planning Research (GUPR)*, 5(1), 87-104. <https://doi.org/10.22059/jurbangeo.2017.63065> [in persian]
 - Masoud, M., & Haghverdian, F. (2012). The Role of Social Capital on empowerment of the informal settlements (case study: around of Eynak neighborhood

- in Rasht city). *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 7(18), 128 - 140. [in persian]
- Mehrolhasani, M. H., Yazdi-Feyzabadi, V., & Ghasemi, S. (2021). Community empowerment for health promotion in slums areas: A narrative review with emphasis on challenges and interventions. *J Educ Health Promot*, 10, 263. https://doi.org/10.4103/jehp.jehp_1628_20
 - Motaghd, M., & Sajadzadeh, H. (2022). Residents' Evaluation of the Plan to Empower Informal Settlements in Terms of Environmental Quality: A Case Study on Khezh Neighborhood in Hamedan City. *Urban Structure and Function Studies*, 9(30), 255-279. <https://doi.org/10.22080/usfs.2021.3522> [in persian]
 - Mozafar, F., Noghrehkar, A., Hamzehnezhad, M., & Moeinmehr, S. (2019). Prioritizing sustainability strategies in the neighborhood with the Islamic approach [Research]. *Journal of Researches in Islamic Architecture*, 7(2), 69-86. <http://jria.iust.ac.ir/article-1-1174-fa.html> [in persian]
 - Muzaffar, F., Noghrehkar, A., Hamzenejad, M., & Moeen Mehr, S. (2017). Semantics of life and vitality in Islamic teachings and investigating its impact in the neighborhood. *JRIA*, 5(1), 18-31. <http://jria.iust.ac.ir/article-1-692-fa.html> [in persian]
 - Nikzad, A. (2017). Estimated need for housing for low-income groups in the next 25 years. *Urban Management*(48), 315-326. <https://ensani.ir/file/download/article/65be4ae13b918-10065-1402-668.pdf> [in persian]
 - Paköz, M. Z., & Işık, M. (2022). Rethinking urban density, vitality and healthy environment in the post-pandemic city: The case of Istanbul. *Cities*, 124, 103598. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.cities.2022.103598>
 - Rezaei, M. R., & Zargham, M. (2021). Assess the security role of land occupation in organizing informal settlements case study of district Eskan of Yazd. *Urban Environmental Planning and Development*, 1(2), 21 - 34. <https://sanad.iau.ir/en/Journal/juep/Article/686832?jid=686832> [in persian]
 - Sabonchi leylabadi, M., Aminzadeh goharrizi, B., & Shahcheraghi, A. (2020). The Role of architectural design in enhancing the life quality in residential complexes of Iranian new towns (Case Study: Andisheh, Pardis, Parand) [Research]. *Haft Hesar Journal of Environmental Studies*, 9(33), 157-171. <https://doi.org/10.29252/haftesar.9.33.157> [in persian]
 - Sadeghpour, B., & Moradi, V. (2010). Statistical analysis with SPSS and AMOS software. In. Mazandaran University. [in persian]
 - Saeedi Rezvani, N., Ansari, M. H., & Tohidi, V. (2012). Investigating and presenting community-oriented empowerment strategies with emphasis on people's participation in organizing and empowering worn-out structures and informal settlements (case examples of Shiraz, Kermanshah and Sanandaj). *Haft Shahr*(41), 6-22. [in persian]
 - safaralizadeh, e., akbari, m., boostan ahmadi, v., & mousavi, c. (2022). Investigating the Indices of Social Capital and its Relationship with Sustainable Urban Development [Research]. *Journal of Applied Research in Geographical Sciences*, 22(66), 105-123. <https://doi.org/10.52547/jgs.22.66.105> [in persian]
 - Safari Sheikh Ali Kalayeh, B., & Torabi, Z. (2022). Investigation of physical factors in Baharestan Square in the vitality of Tehran citizens. *Islamic Art Studies*, 19(47), 319-327. <https://doi.org/10.22034/ias.2021.300922.1699> [in persian]
 - sahm-poor, h., & maroofnezhad, a. (1400). Analysis of the Level of Satisfaction Residents of Informal Settlements Using the Codas Model (Case study: City Of Port Imam Khomeini). *Journal of Geography, Urban and Regional Studies*, 40(10), 21-40. <http://sanad.iau.ir/fa/Article/979020> [in persian]
 - Sargolzaee Javan, T., & Hadyani, Z. (2017). Investigating the Feasibility of Empowering the Informal Settlements Quarters by Increasing the Social Capital (Case Study: Shir-Abad Quarter of Zahedan) [orginal]. *Social Welfare*, 16(63), 185-214. <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-2724-en.html> [in persian]
 - Savari, M., Eskandari Damaneh, H., & Eskandari Damaneh, H. (2023). The effect of social capital in mitigating drought impacts and improving livability of Iranian rural households. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 89, 103630. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2023.103630>
 - Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press. <https://books.google.com/books?id=NQs75PEa618C>
 - shaterian, m., & Kayani Salma, S. (2017). Investigation and Comparing Dimensions of Empowerment among Urban Neighborhoods (Case Study: Mashhad Backyard Neighborhood & Taher and Mansour Neighborhood of Kashan). *Journal of Urban Social*

- Geography, 3(4), 63-86. <https://doi.org/10.22103/juas.2017.1780> [in persian]
- Stromquist, N. P. (1999). The theoretical and practical bases for empowerment. Women, education, and empowerment: Pathways towards autonomy, 13-22.
 - Tajeddin, M. B., & Ramadi Valla, L. (2014). National media and the empowerment of women-headed household (case study: women-headed household of Tehran- 18 region). Women's Strategic Studies, 17(65), 119-161. https://www.jwss.ir/article_12229_7e80ac007ecd4558cbb856adc4749b17.pdf [in persian]
 - Whetten, D. A., & Cameron, K. S. (2011). Developing Management Skills. Prentice Hall/Pearson. <https://books.google.com/books?id=L3QjQgAACAAJ>
 - Zanganeh, M., Safai, M. J., & Samiei, M. (2019). Exploring the approach of empowering to organize informal settlements (case example: Shahrtebat Heydariyeh). Geography, 17(62), 191-205. [in persian]
 - Zangiabadi, A., & Mobaraki, O. (2012). An Analysis of Effective Factors in Creation of Slums in Tabriz City and their consequences (Case study: Ahmadabad, koyebeshti, khalilabad). Geography and Environmental Planning, 23(1), 67-80. https://gep.ui.ac.ir/article_18531_d6d43d07265ff5a7c9c6c3c638f1e1d1.pdf [in persian]

نحوه ارجاع به مقاله:

شاهی حق، زهرا؛ قره بگلو، مینو؛ بیٹی، حامد (۱۴۰۳)، بررسی تاثیر حیات پذیری فضاهاى سکونتی قشر کم درآمد بر توانمندسازی ساکنان آن؛ نمونه مورد مطالعه: چهار پهنه غیررسمی شهر تبریز، مطالعات شهری، 13 (50)، 18-3. <https://doi.org/10.22034/urbs.2023.62804>

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to Motaleate Shahri. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

